

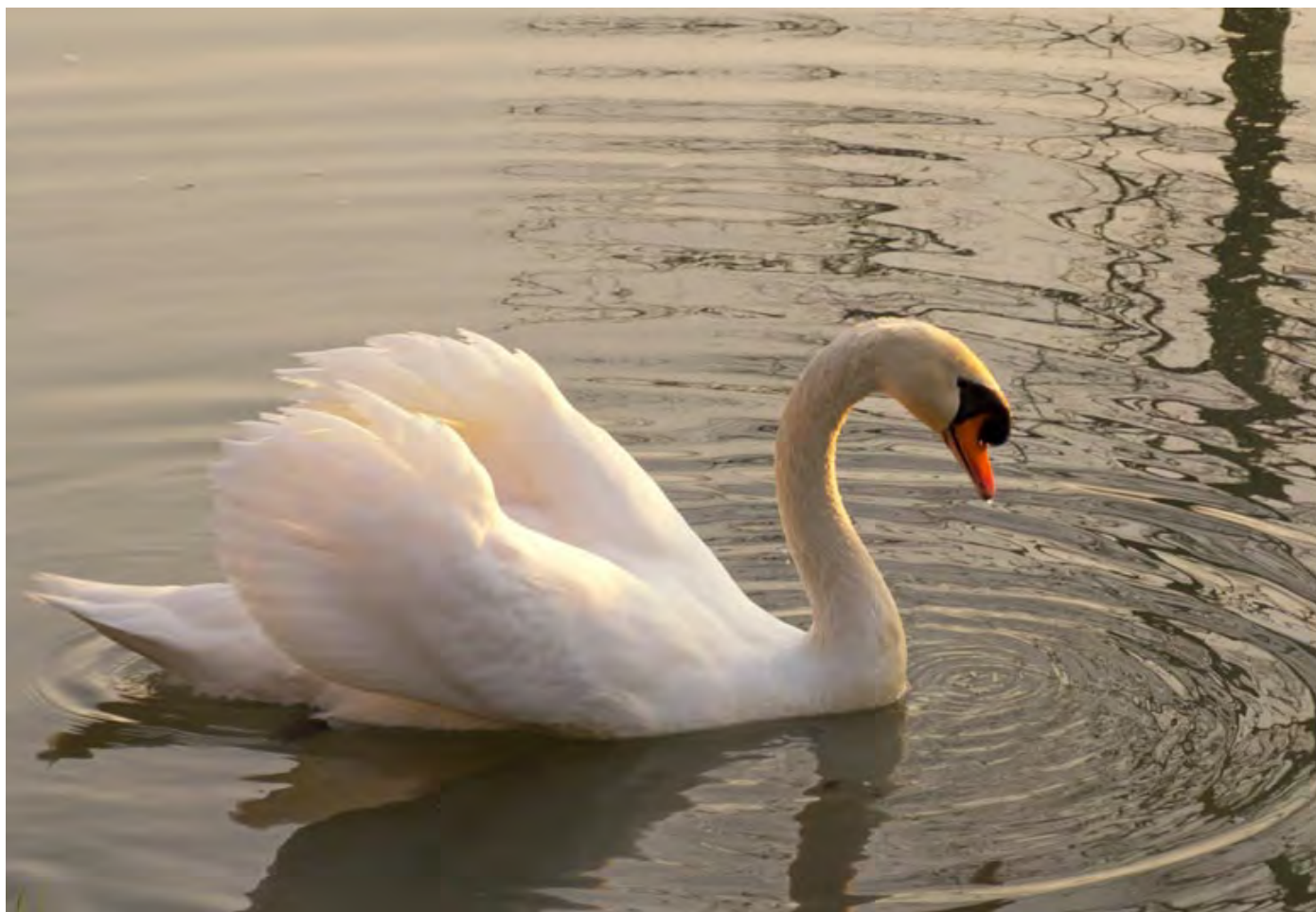
Nacsinák Gergely András BERZSENYI HATTYÚJA

Berzsenyi utolsó versében van két sor, ami nem hagy nyugodni: fölbukkan benne az emblemikus hattyú, a néma. Az a madár, hideg vizekkel párosítva, már Berzsenyi szellemi keresztapjánál, Hölderlinnél is megjelenik az élet felénél, amint a szent-józan vízbe meríti csóktól mámoros fejét, pontosabban merítik fejüket, mert Hölderlinnél mindjárt több hattyú is szerepel, csak nem tudni pontosan, hány. Menőn panaszából azért sejteni lehet, hogy kettő, de hát azok ott párkapcsolati hattyúk. Berzsenyi mértéktartó, kisebb léptékhez szokott, ezért megelepszik eggyel, és azt mondja róla, ilyen a szent poézis: „hallgat örökre hideg vizekben”. Akkor hát szerinte ez különbözetné meg a profán költészetet a szent poézistól: hogy az egyik fecseg, a másik meg hallgat.

szavakból építkeznek

Hogyan lehet a költészetet, ami ugye, szavakból építkeznek, némának titulálni? Méghozzá ideális esetben, így különítve el a világi költészettől, énektől, rigmusoktól, a szószátyár elménckedéstől. Hát nem a szavakon múlik a költészet? Nem az a mindennapi beszéd legfelső foka?

A költők egyike-másika szerint nem. És hajlok arra, hogy ők csak tudják. A szent poézis is használ ugyan szavakat, de inkább a beszéd ellenében; írásban fejezi ki magát, bár a betűk ellenében. Hogy mi a baj a szavakkal?

Netcos81, flickr.com

Először is kalmár-lelkűek. Eladják magukat, idomulnak, sőt dörgölöznek, lelkiismeretlenül hagyják használni és kihasználni magukat. Márpedig a Költő az ilyesmit nem szenvedheti, nem ért a kereskedéshez (Berzsenyi kivétel),

meg finnyás is, ha tehetné, szavak nélkül gyakorolná a költészetet. (Elképzelhető, hogy vannak ilyenek, csak róluk értelemszerűen nem tudunk.) Az írás nem költészetre termett, hanem adásra-vevésre: az első fennmaradt lejegyzések mindig számadások, bizonylatok, amik különféle jószágokról és terményekről vallanak: csak utánuk kulloghatnak a héroszok és az istenek. A költőknek az a baja a nyelvvel, hogy a bennük rejlő többletérzékenység miatt hajlandóak nemcsak jelentést, de jelleget is tulajdonítani a szavaknak: olyasmit, ami a nyelv aurájaként fogható fel, és úgy övezi a kifejezéseket, akár a holdat környezi füledt nyári éjszakákon halovány glória. A szavak világítanak, és a költő jól elvan a szavak fényénél-melegénél. Úgy is mondhatnánk, hogy szerintük a szavaknak lelke van, és ezért fájó látniuk, amikor a lelket olcsón vagy épp semmiért – a pillanatért – odaadják. Leena Krohn disztópikus regényében, a *Hotel Sapiens*ben beszél így az egyik szereplő: „Önnek nem tűnt fel? A szag. A szavak... bűzlenek. Valamiféle gázt bocsátanak ki magukból. Vagy mondjuk ki, mérget. Maró, mindenhova beférkőző, undorító szagot. Ami elől sehova se lehet elmenekülni. A szavak mindenhol ott leselkednek, még a legmélyebb csendben is. Mint a nyálka, mint a ragasztó rátapadnak minden dologra és tárgyra. Megsemmisítik az útjukba kerülő valóságot, akár a kénsav. Olyan szavak is eszembe jutnak, melyeknek semmiféle jelentésük nincs, és olyanok is, melyeknek van, és... már nem tudom... melyik a rosszabb.”

isteni tetem

Éppen ez az, amit a Poéta érzékeny orra nem bír: hogy a nyelv, ami egykor isteneket szólongatott, világot énekelt ki a semmiből, és nyilvánvaló, időnként, legjobb pillanataiban még most is képes átugrani a saját árnyékát, szép lassan rothadni kezd; mint egy isteni tetem, ami ahelyett, hogy annak rendje-módja szerint szépen márvánnyá válna, szemünk láttára oszladozni kezd. És hát a valóság, örök mániánk: ha a szavak elárultak minket (avagy elárulták önmagukat, ha van ilyen), csakugyan, hogyan érhetünk el odáig főként ilyen körülmények közt, amikor ezek a megátalkodottak folyvást összevissza graffitizzák elménk tisztán megőrzött felületeit? „Az élet piszkos, csak a semmi tiszta” – ahogy Babits mondta.

Ezért mániája a költőknek, hogy a költészetet a hallgatásból kell megközelíteni, és a némaságból lehet megérteni. A poézis ellen-beszéd, amit a lemondás felől lehet csak fölépíteni. A fölösleg lefaragása, tehát inkább szobrász-munka, mintsem festészet, ami hagyományosan mind több és több szín és árnyalat felhordása. Ellen-madár, ami ahelyett, hogy szárnyalna és énekelne, „hallgat örökre hideg vizekben”.

Amikor a költő saját mesterségéről próbál vallani, újra és újra ehhez a paradoxonhoz nyúl.

„Ne feledjétek, a költők népe: egy;
osztatlan, folytonos. Beszélő némaság.”

...mondja Lucian Blaga. És Stefan George:

„Az Egy eltűnt, s lett Minden vitás,
a szellem vaktában kitört a hámból,
a lélek játék lett, szökvén honából,
s lett minden mondható: híg szájalás.”

*

nagy tárgyak

Azt se feledjük, hogy Berzsenyi utolsó versében ezt a hattyús szentenciát kimondja: a „lekötött kalóz”. Ki volna ez? Persze, maga Berzsenyi, pontosabban a költő szelleme: „Nékem iskolai tudományom nincs; mikor nékem azt még tanulni kellett volna, már én akkor Horáccal és Gessnerrel társalkodtam; korán nagy tárgyak ragadták el figyelmemet, és azt többé kisebbekre függeszteni nem tudtam. A második s tán helyesebb oka ennek az én szüntelen izgó és kalóz elmém, melyet én csak úgy tudok huzamos figyelemre szorítani, ha azt az ő tárgyában egészen elmerítem és mintegy belefojtom, de ezt kicsinnél teljességgel nem tehetem; míg az óda reptével héjjáz, addig hívem, de ha azt egyszer írni kell, kezemtől hirtelen elpártol”.

Linda Peall, flickr.com

A kalóz tehát izgága és zsákmányra éhes, kötöttséget, konvenciót nem tűrő – királyi zsoldba nem állítható – elme: és ez a gúzsba kötött kalóz vall a szépségről és örömről, meg a poézis természetéről. Mert az egész vers nagy birkózás: küzdelem a béklyókkal. Azon tusakodik, kell-e, kellett-e, amit egész életén át próbált megvalósítani; a költészet, amely a szépség, azon keresztül pedig az Igazság (így, szigorúan nagybetűvel) foglalata kíván lenni. Az egyik strófában azt vallja, fölösleges, mert a világ felett „halottas ének zúg”, akár a számum, és forró porvihara „fojtja az életet”. Aztán a rákövetkezőben mindjárt „a szeretet csuda két virágiról” beszél, az igaz költészetről meg az erényről, amelyek az istenektől elhagyott világban, pusztán „az emberi szép” e világi territóriumában is képesek nyiladozni. Ezek szerint viszont Berzsenyi „szent poézise” nem szükségképpen néma, csak *elnémult*; nem természete kényszeríti erre, hanem a valóságtól és valódiságtól megfosztott világ, a jelenkor. Mert Berzsenyi szótárában ezek az antik vésetű fogalmak: öröm, igazság, szépség, mind az igazi élet egy-egy álneve. A világ „tündér változatok műhelye”, amelyeket a poézis csal elő, az pedig csupa hamisság, incselkedő „bájalak”, ami legfeljebb megtéveszteni, álomba ringatni tudja az embert, de a szemét fölnyitni semmiképp; az Igazság teremtő ihlete, ami egykor a görög kultúrát hatotta át, annak költészetét is valódivá („szentté”) avatva, mostanra elfulladt, kihűlt, idegenné vált. Hideg vizekbe dermedt karcsú jelenség. Hattyú, de akár vázafül is lehetne. Berzsenyi hattyúja ezért más szerzet, mint Hölderliné; mondhatnánk, sokkal inkább *madár*: látványnak szép ugyan, de élőlénynek mihaszna – ezt a gazdálkodó poéta tudta jól, míg Neckar-menti rokona soha életében nem számolt ilyesmivel. Most már nem ez a hideg és rangjavesztett szépség, hanem a szeretet lehet a legfőbb forrás (talán a keresztény tanítás visszhangzik itt?), amelyből a valódi szó és tett (a „szent poézis és dicső erény”) fakad, újratemtve a boldog életet – melyben egykor a görögségnek része volt – meg

az örök ideákat.

*

élő lélek

Efféléket mond a béklyóba vert kalóz. A kötöttségeket Berzsenyi szelleme sohase tűrte, ezen is különbözött össze Kazinczyval meg az összes magasan képzett verselővel, mivel azt tartotta, hogy a költészet megítélésének nem lehet mércéje a jéghideg tekintet és a józan ítélet, a vers nem puszta nyelvtan, hanem élő lélek. Talán különös életforma, de mégiscsak az. Ha így nem kell, inkább nem írt semmit, dacosan a szent poézis oldalára állva. Majd társalkodik tovább Horáccal, hang nélkül. És most mégis lekötözve látjuk őt viszont, holott amit mond, s a hang nem tűnik megalkuvónak. Hol akkor a béklyó, hol a kötelék?

Egyszerű: a vers az. Hogy mégis megszólal, hiába amit mond, mert azt metrikusan, rímelve, antik alakokkal veretesen adja elő. Munkája a klasszikus mintákat követi, ízlés és megformáltság, arány, hasonlat, harmónia. Vagyis egyike a „tündér változatoknak”, amelyek ellen szót emel.

felső kép | [pinterest.com](https://www.pinterest.com)